

контексті світових тенденцій // Розбудова держави. – 1999. – №7-12. – С.56-64.

5. Удовиченко В.П. Пошук оптимальної моделі соціально-економічного розвитку України // Регіональна економіка. – 1999. – №1(11). – С.35-42.

Annotation. The paper attempts to classify existing models of social economy and bring their main characteristics.

Key words: social economy, socially oriented economy, socio-economic development model.

УДК 330.111.62

*Поліщук В.С., к.е.н., доцент
кафедри економічної теорії*

ВЛАСНІСТЬ І ЇЇ ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ

В статті розкрито сутність власності, її роль в економічній діяльності людей; типи і структура власності в Україні; регулювання прав приватної власності.

Ключові слова: власність, роль, спосіб, структура, держава, регулювання.

Власність – за визначенням вченого Г.Г. Старостенка, – це право користування і розпорядження об'єктом. Вона, за його словами, розділяє людей, але це необхідна умова для підтримання порядку, координації у суспільстві.

Існування власності є неминучим і корисним для ефективності економічного життя суспільства. Тому не даремно ряд провідних вітчизняних і зарубіжних вчених питанням власності приділяють велику увагу. Зокрема сутність і зміст власності в своїх наукових доробках розкривають такі вчені як: Бутук А., Задоя А., Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З., Мочерний С., Савченко А., Семюелсон Пол А., Старостенко Г. і інші.

Крім того, питання власності знаходять своє відображення у законодавстві. Так в Україні діє спеціальний закон «Про власність» (7 лютого 1991 року). Питання власності знайшли свій відбиток у Конституції України – основному законі суспільства.

Виходячи з цього можна з впевненістю стверджувати, що фактор власності відіграє досить велику роль в економічній діяльності людей. Це

проявляється, в першу чергу, в тому, що власність упорядковує економічну взаємодію в суспільстві, є важливим елементом економічної організації. У суспільстві повинен існувати не тільки порядок розподілу та обміну ресурсів і життєвих благ, але і порядок контролю з боку економічних суб'єктів за цими цінностями. Власність установлює правомочність на ресурси, кінцеві товари, доходи.

Крім того, власність створює, за певних умов, конкретну зацікавленість в ефективному використанні обмежених економічних ресурсів. Усе навколо не може бути загальним, права кожного на всі об'єкти не можуть бути рівними хоча б тому, що в таких умовах нівелюється, розчиняється економічний інтерес і відповідальність за ефективне використання ресурсів і життєвих благ.

Власність також установлює, за твердженням вченого Г.Г. Старостенка, кому вдається право визначати напрямок і характер використання предмета, у чийх інтересах це повинно відбуватися. Використання об'єкта власності не в інтересах його власника — нонсенс. Але це не означає, що такого не може бути взагалі. Якщо водій державного автобуса робить "ліві" рейси, державний капітал здається приватним особам в оренду за невинувато низьку орендну плату, — чи реалізується тут інтерес власника? Очевидно, що ні. У цьому випадку можна говорити про те, що недосконалий механізм здійснення власником своїх повноважень, виконання контрольних функцій.

Особлива увага при цьому повинна приділятися приватній власності, оскільки саме вона є однією з умов вільного підприємництва. Люди зі своєї ініціативи, на свій страх і ризик візьмуться за організацію підприємств тільки тоді, коли будуть мати певні державні гарантії. Одна з таких гарантій — приватна власність на капітал, вироблений продукт, підприємницький дохід і її державний захист.

Власність створює економічну захищеність людини, родини, підприємства, стає певним економічним стимулом.

При цьому важливе місце у питаннях власності становлять її форми. Звертаючи на це увагу, вчений Г.Г. Старостенко відмічає, що в основі

визначення форм власності покладено тип власника. Він також звертає нашу увагу на те, що у світовій практиці виділяють приватну і державну форми власності, а також їх різновиди. Зустрічається виділення приватної та суспільної власності. Відомий також поділ форм власності на приватну, колективну та державну.

Приватна власність — це закріплення права контролю економічних ресурсів та життєвих благ за окремими людьми чи групами людей. Приватна власність передбачає повне відчуження від інших осіб, які не є власниками, права контролю за певними об'єктами — капіталом, землею, доходом, готовими товарами і т.п. Всі вони тепер стають персоніфікованими і мають конкретних власників.

Використання приватної власності є одним із базових елементів змішаної економічної системи. Значна частина капіталу знаходиться у приватному володінні. Приватна власність на капітал, вироблені товари, отримані доходи є важливою умовою підтримки системи вільного підприємництва.

Приватна власність має різновиди:

1) індивідуальна або сімейна власність — право безпосереднього контролю об'єкта власності має одна людина чи сім'я. На її основі формуються фермерські господарства, невеликі крамниці, майстерні тощо;

2) пайова власність — об'єднана частина власності, де право безпосереднього контролю об'єкта належить групі суб'єктів, які домовляються про спосіб управління нею. Цих суб'єктів називають співвласниками або пайовиками — кожному з них належить певна доля (пай) об'єкта власності, встановлений у грошовому вимірі. На основі цієї форми власності засновується велика кількість сучасних підприємств;

3) акціонерна власність є також пайовою власністю, однак, має важливі відмінності, тому її можна розглядати окремо від пайової. Акціонер вносить певний пай у капітал підприємства і в результаті цього отримує титул власника.

Акціонерна власність за умови функціонування підприємства ніколи не може бути фізично розділена. Позбавлення чи отримання частини власності

може відбуватися тільки шляхом відчуження відповідних акцій. Поступово акціонерна форма власності як колективно-приватна набуває домінуючого значення. В країнах з розвинутою економікою на частку акціонерної (корпоративної) форми власності припадає 80-90 відсотків загального обсягу виробництва.

4) власність громадських організацій — це власність груп людей об'єднаних у громадські організації: політичні партії, професійні спілки і т.п. Це не персоніфікована частина власності: тут не встановлюються індивідуальні частки власності, що могли б належати членам цих організацій.

Державна власність — це закріплення права контролю об'єктів за державою. В будь-якій країні існує велика кількість об'єктів, що знаходяться в державній власності. Різновидами державної є федеральна, муніципальна власність.

Державна і приватна власність можуть певним чином поєднуватися. Це може відбуватися через пайову (акціонерну) форму, коли власниками частки в об'єкті власності стають приватні особи і держава.

За роки незалежності в Україні відбулися суттєві зміни у співвідношенні форм власності на основі роздержавлення і приватизації підприємств.

Роздержавлення — це перетворення державних підприємств у такі, що засновані на інших (недержавних) формах власності. Воно означає стотне скорочення державного сектора економіки і масштабів державного втручання в економіку. Роздержавлення може здійснюватися двома шляхами: приватизації або комерціалізації державних підприємств.

Приватизація — це відчуження майна, що перебуває у загальнодержавній і комунальній власності, на користь фізичних та недержавних юридичних осіб.

Структуру власності, що нині сформована в Україні, в цілому можна представити наступним чином (табл. 1).

Комерціалізація державних підприємств означає позбавлення невластивих державі функцій господарської діяльності і перетворення їх у

самостійні господарські одиниці, які будують свою діяльність на засадах підприємництва, тобто самостійно, і цілком беруть відповідальність за результати господарської діяльності. В Україні об'єктами масової приватизації стали: 1) майно державних підприємств; 2) державний житловий фонд; 3) державний земельний фонд.

Таблиця 1.

Типи і структура власності в Україні

Тип і структура власності відповідно до Закону України "Про власність"	Юридична форма власності	Тип і структура власності за її економічною сутністю і загальноприйнятою в ринковій економіці термінологією
Державна	а) загальнодержавна б) Автономної Республіки Крим в) комунальна адміністративно-територіальних одиниць	державна
Колективна (групова)	а) орендна б) трудових колективів в) громадсько-політичних та релігійних організацій г) кооперативна д) корпоративна є) господарських асоціацій (об'єднань)	колективна (групова) приватна (пайова)
Індивідуальна	а) особиста б) трудового господарства (сімейна) в) селянського та особистого підсобного господарства	приватна

Відчуження передбачає продаж об'єктів державної власності або їх безкоштовну передачу новим власникам. В Україні безплатна приватизація підприємств була здійснена шляхом надання права кожному громадянину України отримати приватизаційний майновий сертифікат з рівною для всіх номінальною вартістю та обміняти його на акції (паї, долі) підприємств, що приватизуються.

Способом приватизації практично всіх середніх і великих підприємств стало перетворення їх в акціонерні товариства та наступний продаж акцій. Невеликі виробничі об'єкти (магазини, кав'ярні, майстерні тощо) приватизувались шляхом викупу трудовими колективами, продажу на

аукціоні або конкурсного продажу.

Власник контролює об'єкт власності. Його прерогатива — визначати напрямок і характер використання об'єкта, розпоряджатися ним (продавати, дарувати, заповідати тощо).

Разом з тим, права власника завжди певним чином обмежуються. На весь сектор (стрілка в горизонтальному положенні) — це потенційні права власника. В реальному житті в горизонтальному положенні стрілка ніколи не знаходиться: з одного боку, суспільство, використовуючи державу, завжди обмежує права власника, а з іншого боку, — сам власник свідомо обмежує, зменшує сектор своїх прав на об'єкт.

Суспільство формує права приватної власності. У результаті вони завжди менше тих потенційних можливостей, що могли б бути у приватних власників. Цього вимагає спільний чи суспільний характер економічної діяльності, та й у цілому життя людей. Держава через податки регулює формування доходів, забороняє використовувати капітал для деяких видів діяльності, здійснює ліцензування в певних сферах, установлює порядок успадкування, розробляє нормативи з технічної безпеки робіт і екології, порядок залучення робочої сили тощо. Світова практика свідчить, що навіть земля, житлові будинки, інші споруди, що знаходяться у приватній власності, можуть бути законним чином вилучені, з виплатою компенсації власникам, у разі потреби будівництва дороги, трубопроводу, інших споруд загальнодержавного значення. Тому приватна власність з одного боку, не є неприступною фортецею. З іншого боку держава її оберігає, підтримує і створює умови для нормальної взаємодії різних економічних інтересів.

Власник може добровільно, без усякого примусу ззовні обмежити свої права на об'єкт власності. Так, він може передати об'єкт у користування (оренду) іншій особі, позбавивши себе ряду прав; делегувати частину повноважень менеджерам — найманому управлінському персоналу, що допоможе більш ефективно використовувати виробничий та грошовий капітал власника; об'єднати свій об'єкт власності з об'єктами інших осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутук А.И. Экономическая теория: Учеб. пособие. — К.: Вікар, 2000. — 644 с.
2. Задоя А.А., Петруня Ю.Е. Основы экономической теории: Учеб. - пособие. — М.: Рыбари, 2000. - 479 с.
3. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки / За ред І. Р. Михасюка. — Львів: Українські технології, 1999. — 640 с.
4. Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. — К.: Видавничий центр "Академія", 2002. — 656 с.
5. Основи економічної теорії: Політекономічний аспект: Підручник / Відп. ред. Г.Н. Климко. - 4-те вид., перероб. і доп. - К.: Знання-Прес, 2002. - 615 с.
6. Основи економічної теорії / За ред. С.В. Мочерного. Видавничий центр "Академія", 1998. — 464 с.
7. Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка: Підручник. - К.: Либідь, 1999. - 288 с.
8. Сажина М.А., Чибриков Г.Г. Экономическая теория для вузов. Учебник для вузов. — М.: Издательская группа Норма-Инфра-М, 1998. — 456 с.
9. Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка / Перекл. з англ. — К.: Основи, 1995. — 544 с.
10. Старостенко Г.Г. Політична економія: Навчальний для дистанційного навчання. — К.: Університет "Україна", 2004 — 185 с.
11. Старостенко Г.Г. Економічна теорія: Навчальний для дистанційного навчання. — К.: Університет "Україна", 2004 — 172 с.

Annotation. Property essence is exposed in the article, its role in economic activity of people; types and property structure are in Ukraine; adjusting of private ownership rights.

Key words: property, role, method, structure, state, adjusting.